

Հանրակրթական դպրոցների կառավարման սոցիալ-հոգեբանական բնութագիրը

Լ. Կալինյան Լ. Կիլիթ

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2025.2hs-206>

Հանգուցային բառեր. մանկավարժական կոլեկտիվ, կրթական միջավայր, կազմակերպչական կառուցվածք, կազմակերպչական մշակույթ, կրթության կառավարում, լիդերություն, մոտիվացիա, հոգեբանական մթնոլորտ

Նախաբան

Ժամանակակից կրթական համակարգի բարեփոխումները պահանջում են նոր մոտեցումներ հանրակրթական դպրոցի կառավարման գործընթացում: Կրթության որակի բարձրացման, ուսուցիչների մասնագիտական զարգացման և աշակերտների արդյունավետ ուսուցման ապահովման համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել դպրոցի կառավարման սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկությունները:

Հոդվածի նպատակն է բացահայտել հանրակրթական դպրոցի կառավարման սոցիալ-հոգեբանական գործոնները, որոնք նպաստում են կրթական միջավայրի արդյունավետ կազմակերպմանը: Հետազոտության շրջանակում առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում մանկավարժական կոլեկտիվի փոխհարաբերությունների, սոցիալական դերերի բաշխման, ղեկավարի առաջնորդական հատկանիշների և դպրոցական միջավայրի հոգեբանական մթնոլորտի ուսումնասիրությանը:

Հետազոտության խնդիրներն են՝

- վերլուծել դպրոցի կառավարման սոցիալ-հոգեբանական հիմնախնդիրները,
- ուսումնասիրել մանկավարժական կոլեկտիվում սոցիալական հարաբերությունների դերը կառավարման գործընթացում,
- բացահայտել դպրոցի ղեկավարման ոճերի ազդեցությունը կրթական միջավայրի ձևավորման վրա,
- առաջարկել գործնական առաջարկություններ դպրոցի կառավարման արդյունավետության բարձրացման համար:

Հետազոտության նորույթը պայմանավորված է նրանով, որ ներկայիս կրթական համակարգի բարեփոխումները պահանջում են նոր, գիտականորեն հիմնավորված մոտեցումներ դպրոցների կառավարման գործընթացում: Այս ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս վեր հանել կրթական կառավարման հոգեբանական առանձնահատկությունները և մշակել մեխանիզմներ, որոնք կնպաստեն դպրոցական միջավայրի բարելավմանը:

Տեսական և գործնական նշանակությունը այն է, որ հետազոտության արդյունքները կարող են օգտագործվել կրթական հաստատությունների կառավարման բարելավման, մանկավարժական կոլեկտիվների արդյունավետ կազմակերպման, ինչպես նաև դպրոցների ղեկավարների մասնագիտական զարգացման ծրագրերում: Այս ուսումնասիրությունն իր ներդրումը կունենա ոչ միայն կրթության կառավարման ոլորտում, այլև ուսուցիչների և աշակերտների միջև առողջ հոգեբանական միջավայրի ձևավորման գործում:

Հոդվածի բովանդակությունը

Հանրակրթական դպրոցը՝ որպես սոցիալական ինստիտուտ, կարևոր նշանակություն ունի հասարակության համար, քանի որ աճող սերնդին պատրաստում է ինքնուրույն կյանքի, ապահովում նրա ուսուցումը, դաստիարակությունն ու զարգացումը: Հանրակրթությունը հնարավորություն է տալիս աշակերտներին փոխանցել հասարակության և գիտության առաջընթացի նվաճումներն ու ռեսուրսները: Ժամանակակից աշխարհի դինամիկան, հասարակական պահանջմունքների փոփոխությունը և նորարարությունների ներդրման

անհրաժեշտությունը ենթադրում են նոր սպասելիքներ և պահանջներ կրթության գործընթացի և սոցիալական փոխգործողության ձևերի նկատմամբ:

Այդ ամենը փոխում է մոտեցումը դպրոցի գործունեության ընկալման նկատմամբ, քանի որ այն հասարակության արտացոլումն է, այդ թվում՝ նրա խնդիրների և հակասությունների: Ներկայումս նորովի է իմաստավորվում ուսումնական հաստատությունների դերը և կարգավիճակը հասարակության կյանքում: Կրթության կառավարման մասնագետների կողմից ակտիվորեն քննարկվում են այն նպատակները, արժեքներն ու իդեալները, որոնց պետք է կողմնորոշվի դպրոցը և սեփական խնդիրների լուծման համար ինչ գործիքներ կարող է դպրոցն օգտագործել սովորողների հետ աշխատանքում: Հ. Գարդների կարծիքով, դրա նպատակն է օգնել աշակերտներին յուրացնելու իրականության ինտելեկտուալ իմաստավորման հիմնական համակարգ կազմող եղանակներն ու սովորեցնել մտածել որպես քաղաքացի, գիտության, պատմության, գեղարվեստի, էթիկայի, մաթեմատիկայի տեսանկյունից [5]:

Որպես կանոն՝ դաստիարակության նշանակալի մասն իրագործվում է ոչ թե ուղղակիորեն, այլ միջավայրի միջոցով, իսկ դպրոցն իրենից ներկայացնում է միջավայրի վառ օրինակ, որը կազմված է այնպես, որ ազդի երեխաների վարքի, կրթության, ինտելեկտուալ զարգացման և բարոյական դիրքորոշումների վրա [6]:

Կրթական հաստատությունները սերտորեն կապված են արտաքին միջավայրի հետ, և այդ փոխգործողությունը կարող է ընթանալ երկու ձևով. Առաջին դեպքում կրթական հաստատությունը հարմարվում է արտաքին միջավայրին՝ վերակառուցելով կրթական գործընթացները, երկրորդում՝ կրթական հաստատությունն աշխատում է ենթարկել միջավայրը սեփական նպատակներին հասնելու համար:

Հանրակրթական դպրոցի գործառնությունը այնպես է ուղղորդված հասարակության պահանջմունքներով պայմանավորված իր առջև դրված նպատակների իրագործմանը, որ դրանք պետք է իրագործվեն սահմանված ժամանակահատվածում: Կրթական հաստատության նպատակները կանխորոշում են մանկավարժական համակարգի բովանդակությունը, որն իր հերթին ենթադրում է նրա իրագործման ձևերի և մեթոդների բազմազանություն: Ուստի, մանկավարժական համակարգի արդյունավետ գործառնությունը հնարավոր է միայն համապատասխան սոցիալ-մանկավարժական պայմանների դեպքում:

Մանկավարժական կոլեկտիվի կառուցվածքային կազմակերպվածության օրինաչափությունները կոլեկտիվի կառուցվածքի ընդհանուր սոցիալ-հոգեբանական օրինաչափությունների արտադրյալ են: Կոլեկտիվի սոցիալ-հոգեբանական վերլուծության դեպքում առանձնացնում են ֆորմալ և ոչ ֆորմալ կազմակերպչական կառուցվածքներ: Կոլեկտիվի ֆորմալ կառուցվածքը պայմանավորված է նրա անդամների իրավունքներով և պարտականություններով, նաև աշխատանքի պաշտոնական բաժանումով: Կոլեկտիվի ոչ ֆորմալ կառուցվածքն առաջանում է իրական, այլ ոչ միայն վերագրված գործառնությունների հիման վրա, որոնք կատարվում են մասնագիտական հանրության կողմից: Կոլեկտիվի ոչ ֆորմալ կառուցվածքն իրենից ներկայացնում է նրա անդամների միջև իրական ձևավորված հարաբերությունների համակարգ:

Ս. Վ. Խրեբինյան իր «Կրթության կազմակերպչական հոգեբանությունը աշխատանքի գիտական կազմակերպման գաղափարների համակարգում» աշխատությունում պնդում է, որ կրթական համակարգի գործունեության արդյունավետությունը կախված է ոչ միայն բովանդակությունից, այլև նրա տարածության մեջ ներկայացված սուբյեկտների՝ դեկավարների, մանկավարժների, սովորողների հոգեբանական չափորոշիչներից: Սուբյեկտների ակտիվության ժամանակային կազմակերպման, ուսումնական, դասավանդման, կառավարչական գործունեության ռճերի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս վերլուծել և կանխատեսել կրթական գործընթացի արդյունքները որպես հատուկ կազմակերպված սոցիալական փոխգործողություն և համատեղ գործունեություն [14]:

Կրթական կազմակերպությունների կառավարման սոցիալ-հոգեբանական բնութագրի էությունը մեկնաբանելու համար որպես հիմնարար դրույթ կիրառվում է ամերիկացի հոգեբան Ջ. Գիբսոնի «հնարավորությունների տեսությունը»: Հնարավորություններն ընդգծում են սուբյեկտի ակտիվությունը, որը յուրացնում է իր կենսական միջավայրը, այդ թվում՝ նախադպրոցական, դպրոցական և մասնագիտական ուսուցման պայմաններում: Հնարավորությունները կանխորոշվում են և՛ միջավայրի հատկություններով, և՛ սուբյեկտի հնարավորություններով [2]: Ն. Վ. Բորոդովսկայան առանձնացնում է կրթական միջավայրի «հնարավորությունների համակարգի» երեք բաղադրիչներ: «Հնարավորությունների համակարգի» առաջին բաղադրիչը կրթական միջավայրի սուբյեկտին ակտիվ լինելու հնարավորության ընձեռման կարողությունն է: «Հնարավորությունների համակարգի» երկրորդ բաղադրիչը սուբյեկտին ակտիվության դրսևորման եղանակների հնարավորություն առաջարկելու կարողությունն է: «Հնարավորությունների համակարգի» երրորդ բաղադրիչը կրթական միջավայրի սուբյեկտի ակտիվության հաջող դրսևորման պայմանները ապահովելու կարողությունն է: Ն. Վ. Բորոդովսկայայի հիմնական եզրակացությունը այն է, որ կրթական միջավայրը զարգացնող է, կրթության սուբյեկտի գործողությունները պետք է զարգացնեն որոշակի ընդունակություններ, արդիականացնեն անձնային ներուժը, հանգեցնեն անձնային աճի [1]: Ձևավորելով անհրաժեշտ միջավայր և վերահսկելով այն՝ մեծահասակները հնարավորություն ունեն անմիջականորեն ներգործել աճող սերնդի մտքերի ու զգացմունքների վրա:

Սոցիալական հոգեբանության տեսանկյունից բարդ կազմակերպությունները կարելի է դիտարկել որպես ներքուստ կառուցակարգված սոցիալական համակարգեր, որոնք բաղկացած են տարբեր խմբերից և գտնվում են միջխմբային հարաբերությունների բազմակողմանի հարաբերությունների մեջ [8; 22; 23]:

Դպրոցը կրթության հիմնական օղակն է, որը կատարում է անձի սոցիալականացման և սոցիալական փորձի փոխանցման կարևոր գործառնությունները: Այն ոչ արտադրական կազմակերպություն է, որը չի հետապնդում շահույթ ստանալու նպատակ ու չի հանդիսանում իր ունեցվածքի սեփականատերը [7]: «Կազմակերպություն» հասկացության կիրառությունը դպրոցի նկատմամբ ընդգծում է տվյալ սուբյեկտի ինքնուրույնությունը, շեշտադրում կրթական ծառայություններից օգտվողների հետ ակտիվ փոխգործողությունը [3]:

Դպրոցների՝ որպես փոխկապակցված տարրերի համախումբ ունեցող կազմակերպությունների դիտարկում՝ հնարավորություն է տալիս սոցիալական, կազմակերպչական և կառավարչական հոգեբանության ոլորտում կուտակված տեսական և պրակտիկ փորձն օգտագործել կրթության ոլորտում այժմեական խնդիրների լուծման համար, թույլ տալիս գտնել խնդրահարույց գոտիները նոր տեսանկյունից և ստեղծել դրանց վրա ներգործության ժամանակակից գործիքներ, նաև հանդես է գալիս որպես կրթական գործընթացի ռազմավարությունների և զարգացման եղանակների տեսական հիմք:

Ամերիկացի հոգեվերլուծաբան Քենեթ Էյսլոը նշում է, որ դպրոցի վարչակազմը, ուսուցիչները, աշակերտները և նրանց ծնողները դպրոցն ըմբռնում են տարբեր կերպ, իրենց նախընտրությունների հիմքի վրա, որոնք իրենցից ներկայացնում են տարբեր սպասելիքներ, հետաքրքրություններ, պահանջմունքներ, ինչը դպրոցում հեշտությամբ կարող է հանգեցնել զուգահեռ համակարգերի գոյության: Այդ պատճառով հեղինակը դպրոցը դիտարկում է որպես միմյանց հետ հատման գոտիներ ունեցող համակարգերի թույլ կապակցված համախումբ:

- սովորողների համակարգ, որը կապված է դպրոցականների ուսուցման և զարգացման հետ,
- ուսուցիչների համակարգ, որը կապված է մասնագիտական չափորոշիչների պահպանման և արդյունավետ ուսուցման հետ,
- ծնողների համակարգ, որը կողմնորոշված է դպրոցի և երեխայի միջև փոխհարաբերություններին,

- վարչական համակարգ, որը զբաղված է կառավարումով ընդհանրապես, այդ թվում անվտանգությամբ և արտաքին հարաբերություններով [19]:

Հեղինակը նշում է, որ բարենպաստ դպրոցական կլիման կարելի է դիտարկել որպես հաղորդակցման թեթևացում այդ համակարգերի միջև, որը հակառակ դեպքում կարող է վերածել կասկածամտության և փոխադարձ թշնամանքի:

Միջանձնային հարաբերությունների տեսանկյունից դպրոցները շեշտը դնում են համագործակցության և համակարգման վրա, այլ ոչ մրցակցության: Դպրոցականներն ուսումնական առաջադրանքների կատարման ժամանակ փոխգործակցում են միմյանց և ուսուցիչների հետ: Ուսուցիչները փոխգործակցում են միմյանց, ծնողների և կոլեկտիվի մյուս անդամների հետ: Դպրոցի տնօրենը, ուսուցիչները, ծնողները՝ իրենց կարողությունների չափով, միասին աշխատում են ուսուցման որակի բարելավման վրա, ինչը նպաստում է դպրոցի արդյունավետության բարձրացմանը: Համագործակցությունը դժվարանում է, երբ մարդիկ հետապնդում են սեփական նպատակներ կամ աշխատում խնդիրների տարբեր ընկալումով, իսկ ծնողները դպրոցն ընկալում են որպես ծառայությունների ոլորտ: Անհրաժեշտ է նաև հաշվի առնել այն, որ կրթական գործընթացի բոլոր սուբյեկտների մոտ կարող են լինել տարբեր մոտեցումներ դպրոցի սոցիալական գործառնությունների նկատմամբ:

Ժամանակակից կրթական հաստատությունների վրա ուժեղ ճնշում է գործադրվում՝ նորարական և արագ փոփոխվող կազմակերպությունների վերափոխման մոտիվացիայի նպատակով: Դպրոցները բավականին շատ են տարբերվում ուսուցման գործընթացում նոր գաղափարների ընդունման և իրագործման արագությամբ: Սակայն մինչ օրս լուծված չէ նոր գաղափարների հաջող ներդրման և արդյունավետ նորարարական գործունեության իրագործման նպաստող կազմակերպչական և սոցիալ-հոգեբանական գործոններին վերաբերող հարցը [9]:

Վարչակազմին, ուսուցիչներին, դպրոցականներին և ծնողներին անհրաժեշտ է գիտակցել, որ բազմաթիվ դպրոցական խնդիրներ առաջանում են կազմակերպչական բացթողումների, սոցիալ-հոգեբանական գործոնների հետևանքով, այլ ոչ անձնային գործոններով, և այդ պատճառով ոչ միշտ է պետք թերությունները փնտրել սեփական անձի կամ կրթական գործընթացի մասնակիցների մեջ:

Մանկավարժական կոլեկտիվի կազմակերպչական կառուցվածքի զարգացման վրա ազդում են մի շարք սոցիալ-հոգեբանական գործոններ, որոնց արդյունքում ձևավորվում են նրա սոցիալ-հոգեբանական բնութագրերը.

1. Մանկավարժական կոլեկտիվի կողմից լուծվող մասնագիտական-մանկավարժական խնդիրների բնույթը: Ուսուցիչների, դասղեկների, ծնողների, հանրության գործունեությունն ինտեգրվում է մանկավարժական գործընթացի ամբողջականությամբ, ուսուցման և դաստիարակության անխզելի կապով: Չնայած որ յուրաքանչյուր մանկավարժ կատարում է իր կոնկրետ գործառնությունները, նա իր գործողությունները պետք է փոխհամաձայնեցնի մանկավարժական գործընթացի այլ մասնակիցների հետ՝ ուսուցիչների, աշակերտների, դպրոցի վարչակազմի: Հոգեբանական հետազոտություններում ապացուցվել է, որ կոլեկտիվի համախմբվածության անհրաժեշտ պայման է նպատակային միասնությունը, երբ կոնկրետ, մասնավոր խնդիրների կատարումը ենթարկվում է գործունեության ընդհանուր նպատակին [4]:

2. Մանկավարժական կոլեկտիվի սոցիալ-ժողովրդագրական և հոգեբանական առանձնահատկությունները (տարիք, կրթություն, որակավորում, մասնագիտական արժեքներ): Մանկավարժական կոլեկտիվի կազմի տարասեռությունն իրական հիմք է տարբեր ուղղվածության ոչ ֆորմալ խմբերի ձևավորման համար:

3. Կոլեկտիվի կազմակերպչական կառուցվածքը կախված է նաև նրանից, թե որքանով է նրան պատկանելությունը բավարարում անդամների պահանջմունքները, հետաքրքրությունները (կոլեկտիվի հեղինակություն, ընկերների առկայություն, կոլեկտիվում

սեփական աշխատանքի կարևորության գիտակցում, կոլեկտիվի ավանդույթներ, բարոյահոգեբանական մթնոլորտ):

4. Կոլեկտիվի մեծությունը. որքան մեծ է կոլեկտիվը, այնքան պաշտոնական բնույթ են ձեռք բերում հարաբերությունները նրա անդամների միջև: 30-ից ավել անդամ ունեցող մանկավարժական կոլեկտիվում, որպես կանոն, սկսում են առաջանալ տարբեր ոչ ֆորմալ խմբեր, որոնք միավորվում են տարբեր հատկանիշներով՝ հետաքրքրությունների, զբաղմունքների ընդհանրություն, համատեղ հանգիստ և այլն [11, 95-96]:

Դպրոցական կյանքի կառուցվածքի մեջ մտնող բոլոր համակարգերը պետք է գործառնեն համահունչ ձևով, տարբեր խնդիրների միասնական առաքելության մեջ միավորումով, ինչը ենթադրում է նպատակների և արժեքների, գործունեության կազմակերպման ուղիների և եղանակների փոխհամաձայնեցում, նաև շփումների ու համագործակցության կարգավորում: Դա թույլ է տալիս ստեղծել բարենպաստ հոգեբանական մթնոլորտ, որը բավական օգտակար է դպրոցի արդյունավետ գործառնության համար: Չնայած մասնակիցների մեծ բազմության առկայությանը, համահունչ, բարենպաստ կազմակերպչական մշակույթի ձևավորման և պահպանման համար հիմնական պատասխանատվությունը ընկած է դպրոցի վարչակազմի վրա:

Կազմակերպչական մշակույթը կարող է դառնալ այն անհրաժեշտ կապող գործոնը, որը թույլ է տալիս փոխհամաձայնեցնել կազմակերպչական գործընթացները, նաև դրանց ըմբռնումը դրանցում մասնակցող տարբեր սոցիալական խմբերի կողմից: Ուստի, հանրակրթական դպրոցը պետք է պահպանի որոշակի հավասարակշռություն և՛ այն միջավայրի նկատմամբ, որտեղ գործունեություն է ծավալում, և՛ նրա ընդհանուր կառուցվածքը կազմող տարբեր համակարգերի միջև:

Սոցիալ-հոգեբանական տեսանկյունից անհրաժեշտ է նշել՝ թեպետ ուսուցումը և դաստիարակությունը դպրոցի գործունեության բովանդակությունն են կազմում, սակայն դպրոցը նաև կազմակերպչական մշակույթի կրողն է, որը պետք է ուսումնասիրվի աշխատանքի օպտիմիզացման համար: Բացի դրանից՝ հանրակրթական դպրոցների կազմակերպչական մշակույթի հայեցակարգի կիրառության հետ կապված՝ կարևորվում է դպրոցում գոյություն ունեցող երկու հիմնական սոցիալական խմբերի՝ մեծահասակների և սովորողների յուրահատկության հաշվի առնելու անհրաժեշտությունը:

Կազմակերպչական հոգեբանության հնարավորությունների կիրառությունը մանկավարժական կոլեկտիվների կառավարման գործընթացների ուսումնասիրության մեջ ընդգծում էր Ս. Ս. Պանսոյովսկին: Հեղինակը նշում էր, որ կազմակերպչական հոգեբանության տեխնոլոգիաները կարող են դառնալ լավ գործիքակազմ մանկավարժական հետազոտությունների համար, քանի որ նրա ուսումնասիրությունների ոլորտը կազմակերպությունների տեսություններն են, խմբային արդյունավետությունը, լիդերությունը, մոտիվացիան, վարքը և այլն [12]:

Դպրոցի կազմակերպչական մշակույթը կոլեկտիվի գործունեությունը և փոխհարաբերությունները կարգավորող արժեքների, ավանդույթների, ծիսակատարությունների, սովորույթների և կանոնների ամբողջությունն է, որն արտացոլում է դպրոցում գործող կենսաձևը [13]: Կազմակերպչական մշակույթի յուրահատկությունը կանխորոշում է մանկավարժական և վարչական կազմի հակազդումների յուրօրինակությունն արտաքին և ներքին իրադարձություններին՝ ձևավորելով ռազմավարական զարգացման դինամիկան, կառավարչական գործողությունների բնույթն ու ուղղությունը [16]:

Համարվում է, որ առհասարակ կազմակերպության մեջ ընդունված արժեքները, համոզմունքները և բազային պատկերացումները կարող են ձևավորել կրթական յուրահատուկ ընկալում, մտածելակերպ, զգացմունքներ և վարք: Կազմակերպչական մշակույթի առանցքը նրա գաղափարախոսությունն է, որը դրսևորվում է համոզմունքները և նպատակներն ար-

տացույթող հանրային արտահայտություններում և իր հերթին դառնում վարքի համար կոդ-նորոշիչ [17; 20; 28]:

Բացի դրանից՝ ուժեղ, գրագետ կառուցված և կարգի բերված կազմակերպչական մշակույթը նպաստում է արդյունավետ գործունեությանը, աշխատակիցների հավատարմությանն ու նրանց մոտիվացիային, հարմարմանն ու ճկունությանը [24; 25; 26; 27]: Կազմակերպչական մշակույթն օգնում է հաղթահարել արտաքին հարմարման և ներքին ինտեգրման խնդիրները, ինչպես նաև կազմակերպության հետ նույնականացման ձևավորմանը [8; 10]:

Ընդհանուր առմամբ դպրոցի կազմակերպչական մշակույթը դիտարկվում է որպես ընդհանուր արժեքների, դիրքորոշումների, համոզմունքների և նորմերի համախումբ, որոնց միայն որոշ մասն է արտահայտված [18; 19]: Կազմակերպության մշակույթը բազմաթիվ ասպեկտներից ոչ միշտ է գիտակցվում, միևնույն ժամանակ այն ծառայում է յուրատեսակ «տանիմ», որը կապում և ստեղծում է դպրոցում համախմբվածության զգացում: Կազմակերպչական մշակույթն արտահայտվում է դպրոցական միջավայրի նորմերի և հիմքերի, կրթական գործընթացի յուրահատկության վրա, դրսևորվում գործընկերների, ուսուցիչների և աշակերտների, նաև ուսուցիչների և ծնողների միջև փոխհարաբերություններում [21]: Դպրոցի կազմակերպչական մշակույթը նպաստում է նույնականության զգացման ձևավորմանը, օգնում վարքի սոցիալապես ընդունված չափորոշիչների և մոդելների ձևավորմանը, խթանում անհատական և կոլեկտիվ նվաճումները, կանխորոշում զարգացման հետագա ուղղությունը:

Դպրոցի կազմակերպչական մշակույթը կարևոր սոցիալ-հոգեբանական իրողություն է, որը մեծ ազդեցություն է գործում աշակերտների և ուսուցիչների հաջողությունների և բավարարվածության վրա: Ինչպես նշել ենք, դպրոցի կազմակերպչական մշակույթն իրենից ներկայացնում է արժեքների, նորմերի, համոզմունքների և ավանդույթների ամբողջություն, որը կանխորոշում է կրթական գործընթացի բոլոր մասնակիցների վարքը, փոխհարաբերությունները և գործունեությունը: Այսինքն՝ դպրոցի կազմակերպչական մշակույթն առանցքային դեր է խաղում կրթական սոցիալ-հոգեբանական միջավայրի ձևավորման մեջ: Այն ազդում է դպրոցի առօրյա գործունեության, նրա հեղինակության և աշակերտների առաջադիմության վրա: Ուժեղ, դրական մշակույթը նպաստում է անվտանգ և աջակցող կրթական միջավայրի ձևավորմանը, որտեղ դպրոցի յուրաքանչյուր անդամ իրեն արժևորված է զգում, հարգված:

Հանրակրթական դպրոցների կառավարման սոցիալ-հոգեբանական բնութագիրն իր մեջ ընդգրկում է մի քանի առանցքային կողմեր, որոնք ազդում են դպրոցի գործառնության և զարգացման վրա, որը, մեր կարծիքով, դպրոցում ձևավորված կազմակերպչական մշակույթն է:

Հանրակրթական դպրոցների կառավարման գործում սոցիալ-հոգեբանական բնութագրերն առանցքային դեր են խաղում, քանի որ այն անմիջականորեն ազդում է կրթական գործընթացի որակի, սովորողների և ուսուցիչների մոտիվացիայի մակարդակի, կոլեկտիվում ձևավորված կրթական ընդհանուր մթնոլորտի վրա: Հանրակրթական դպրոցի կառավարման սոցիալ-հոգեբանական բնութագրերը կարևոր են կրթության բարձր որակի ապահովման համար: Արդյունավետ կառավարումը, հաղորդակցական հմտությունները, մոտիվացիան, կոլեկտիվ մասնակցությունը, սովորողների նկատմամբ անհատական մոտեցումը և համագործակցությունը ծնողների հետ նպաստում են դպրոցում բարենպաստ մթնոլորտի ձևավորմանը և կրթական բարձր արդյունքների ապահովմանը:

Եզրակացություն

Հանրակրթական դպրոցի կառավարման սոցիալ-հոգեբանական բնութագրերի ուսումնասիրությունը փաստում է, որ դպրոցի արդյունավետ գործունեության համար կարևոր է ոչ միայն կրթական ծրագրերի իրականացումը, այլև համայնքի մեջ ստեղծվող

հոգեբանական և սոցիալական միջավայրը: Կառավարման յուրաքանչյուր մակարդակ՝ ղեկավարից մինչև ուսուցիչ և աշակերտ, ունեն մեծ նշանակություն մանկավարժական գործունեության հաջողության համար: Սոցիալ-հոգեբանական հարաբերությունների արդյունավետ կառավարումը կարող է մեծապես բարձրացնել կրթական հաստատության ընդհանուր արդյունավետությունը:

Ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դառնում, որ հանրակրթության ոլորտում առավելագույն արդյունքի հասնելու համար անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել հետևյալին՝

1. մանկավարժական կոլեկտիվի համագործակցություն՝ արդյունավետ և փոխգործակցող թիմերի ստեղծում, որտեղ բոլորը կլինեն ներգրավված, աջակցող ու ներդաշնակ գործունեության մեջ,
2. կրթական միջավայրի բարելավում՝ հարմարավետ և անվտանգ կրթական միջավայրի ապահովում, որտեղ աշակերտները կզգան իրենց ազատ ու վստահ,
3. հոգեբանական մթնոլորտի բարելավում՝ ի նպաստ դպրոցում բարոյահոգեբանական դրական մթնոլորտի ստեղծմանը՝ կենտրոնանալով բարոյական արժեքների, միմյանց նկատմամբ հարգանքի վրա,
4. առաջնորդի դերի բարձրացում, որտեղ դպրոցի ղեկավարները, դասղեկները պետք է հանդես գան որպես մոտիվացիայի աղբյուր՝ նպաստելով ուսուցիչների և աշակերտների ներուժի բացահայտմանը:

Գործնական առաջարկներ.

1. Կազմակերպել դպրոցում առկա խնդիրների բաց քննարկումներ՝ նպաստելով մասնակցության և գաղափարների փոխանակման դրակի բարձրացմանը:
2. Դպրոցում իրականացնել թիմային աշխատանքներ՝ հաշվի առնելով յուրաքանչյուր մասնակցի հնարավորություններն ու ուժեղ կողմերը:
3. Կազմակերպել սոցիալ-հոգեբանական աջակցման ծրագրեր՝ մանկավարժների և աշակերտների անձնային հնարավորություններն իրագործելու և մոտիվացնելու նպատակով:
4. Խմբային սոցիալ-հոգեբանական վարժանքների միջոցով բարձրացնել կրթության կողմերի միջանձնային հարաբերությունների և փոխազդեցության արդյունավետությունը:

Կարծում ենք՝ կրթական համակարգում վերոնշյալ առաջարկությունների ներդրումը կստեղծի առավել կայուն, արդյունավետ և բարենպաստ կրթական միջավայր՝ ի նպաստ հանրակրթական դպրոցների կառավարման սոցիալ-հոգեբանական արդյունավետության բարձրացման:

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2025.2hs-206>

Գրականություն

1. Бордовская Н.В. Вызовы времени и новые модели развивающей образовательной среды //Человек и образование, 2013, №2 (35), с. 4-11.
2. Гибсон Дж. Экологический подход к зрительному восприятию. Москва: Изд. КоЛибри, 1988, 464 с.
3. Доница И. А., Шерайзина, Р. М. Проблемно-диагностический анализ развития школы как некоммерческой образовательной организации. Вестник Новгородского государственного университета, 2015, 88, 36-40 с.

4. Донцов А. И. Проблемы групповой сплоченности. Москва: Прогресс, 1985, 150 с.
5. Корнетов Г. Б. Образы школы. Историко-педагогический журнал, 2019, 1, с. 6-15.
6. Корнетов Г. Б. Российская модель общественно активной школы. Среднее образование в России, 2014, 3, с. 69-75.
7. Костюнина А. А. Школа как открытая социальная организация, 2014.
URL: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/52127/1/klo_2014_061.pdf (15.07.2024).
8. Липатов С. А. Социальная идентичность работников в организационных условиях. Москва: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2008.
9. Мельник О. Ф. Организационная культура средних школ с разной степенью инновационной активности. Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, 5(1), с. 396-403, 2010.
10. Несмеянова Р. К. Взаимосвязь образа корпоративной культуры и организационной идентификации сотрудников коммерческих предприятий, Москва, 2018.
11. Огородова Т. В. Социальная психология образования. Ярославль: ЯрГУ, 2014, - 116 с.
12. Пантюхин С. С. Применение ресурсов организационной психологии в педагогических исследованиях. Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии, 2014, №42, с. 24-28.
13. Поташник М. М., Лазарев, В. С. Управление развитием школы. Москва: Новая школа, 1995.
14. Хребина С. В. Организационная психология образования в системе идей научной организации педагогического труда //Известия ТРТУ, 2006, №14 (69), с. 75-81.
15. Шакуров Р. Х. Социально-психологические основы управления: руководитель и подколлектив. М.: Просвещение, 1990, 206 с.
16. Ясвин В. А., Моргачева Е. М. Организационная культура педагогических коллективов в ситуации объединения образовательных организаций. Вестник РГГУ. Психология. Педагогика. Образование, 2017, 4(10), с. 58-74.
17. Alvesson, M. Organizations, culture, and ideology. International Studies, 1987.
18. Brown R. School culture and organization: Lessons from research and experience. Available from: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.527.8918&rep=rep1&type=pdf;>
19. Eisold K. The School as an Organization. Schools: Studies in Education, 2009, 6(1), 138-142.
20. Gruenert S., Whitaker T. School culture rewired: How to define, assess, and transform it. Alexandria, VA: ASCD, 2015.
21. Haberman M. Why school culture matters, and how to improve it. Huffington Post, 2013.
22. Hartley J. F. Intergroup relations in organizations. Handbook of work group psychology. Chichester, 1996.
23. Hogg M. A., Terry D. J. Social identity and self-categorization processes in organizational contexts. Academy of Management Review, 2000, 25(1), p. 121-140.
24. Lewis D. Five years on the organizational culture saga revisited. Leadership & Organization Development Journal, 2002.
25. Jaghargh F. Z., Ghorbanpanah H., Nabavi S. E., Farvardin Z. A Survey on Organizational Culture Based on Stephan Robbins's Theory (Case Study). 2nd International Conference on Management and Artificial Intelligence, IPEDR, 35, 2012.
26. Ouchi W. Theory Z. Reading. Mass: Addison-Wesley, 1981, p. 280-287.
27. Peters T. J. Waterman R. H., jr. In search of excellence. New York: Harper and Row, 1982.
28. Price J. L. Mueller C. W. Handbook of organizational measurement. New York: Management and organizations, 1986.

Социально-психологическая характеристика управления общеобразовательной школой

Лачинян Лилит

Резюме

Ключевые слова: педагогический коллектив, образовательная среда, организационная структура, организационная культура, управление образованием, лидерство, мотивация

В статье представлены социально-психологические характеристики управления общеобразовательной школой с акцентом на педагогический коллектив, образовательную среду, организационную структуру и культуру, а также психологический климат. Цель статьи – выявить факторы, способствующие эффективности образовательного процесса. Особое внимание уделено тому, что школа как социальная система требует гармонии во взаимодействии между внешней средой, учителями, учениками, родителями и администрацией. Организационная культура рассматривается как важный элемент, регулирующий ценности, нормы и отношения, способствующие мотивации, сплоченности и адаптации. В статье подчеркивается, что стиль руководства, межличностные отношения и психологический климат оказывают непосредственное влияние на учебные результаты. Практические рекомендации включают развитие командной работы, открытые обсуждения, программы психологической поддержки и важность роли руководителей в создании позитивной социально-психологической среды в школе. В заключении подчеркивается, что качество образования зависит не только от учебных программ, но и от интегрированного управления социально-психологическими факторами. Дополнительно отмечается, что эффективная управленческая стратегия требует системного анализа внутренних процессов и постоянного мониторинга факторов, определяющих устойчивость образовательной среды, что в свою очередь способствует повышению организационной эффективности школы.

The Socio-Psychological Characteristics of Public-School Management

Lachinyan Lilit

Summary

Key words: pedagogical staff, educational environment, organizational activity structure, organizational culture, education management, leadership, motivation

This article examines the socio-psychological characteristics of public-school management, focusing on the pedagogical staff, educational environment, organizational activity structure and culture, as well as the psychological atmosphere. The aim of the study is to identify the educational and socio-psychological factors that contribute to the effectiveness of the education process. The article emphasizes the idea that a school, as a social system, requires harmonious collaboration among society, state institutions, teachers, students, parents, and administrators. Organizational culture is viewed as a key factor in regulating social values, norms, and relationships, fostering educational motivation, cohesion, and adaptation. The study highlights the significance of management style, interpersonal relationships, and the psychological atmosphere within the staff as essential prerequisites for ensuring the effectiveness of the learning process. It can be concluded that the quality of education depends not only on curricula but also on the integrated management of socio-psychological components within the educational system. It is additionally noted that an effective management strategy requires systematic process analysis and ongoing monitoring of key factors, thereby enhancing the school's organizational efficiency.

Ներկայացվել է 14. 02. 2025 թ.

Գրախոսվել է 20. 02. 2025 թ.

Ընդունվել է տպագրության 26. 11. 2025 թ.